

Jolanta Mędelska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Czy sierpianka to sarpinka¹?

Gromadząc materiały do badań nad stanem języka Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX w., napotykam wiele osobliwej leksyki nie tylko niemieckiej, ale także rosyjskiej² oraz – ze względu na aspekt porównawczy stanowiący jeden z celów analizy i z powodu szczególnie powikłanych losów mniejszości niemieckiej³ – polskiej, sporadycznie ukraińskiej, białoruskiej czy też jeszcze innej. Jest to rozmaite słownictwo mało znane albo wcale nie znane nie tylko lingwistom, ale też ogółowi użytkowników owych języków. W tym miejscu zaprezentuję dwa agnimity⁴ rosyjskie: *сарпинка* i *серпянка*⁵, jednostki bliskie semantycznie (nazwy tkanin) oraz formalnie, i ich polskie odpowiedniki, jednostki bardzo mało znane i niekiedy mylone.

Z rosyjską nazwą *сарпинка* i jej polskim ekwiwalentem *sarpinka* oraz niemieckim *Sarpinka*⁶ zetknęłam się po raz pierwszy kilka lat temu, studiując literaturę naukową o Niemcach rosyjskich. Dowiedziałam się wówczas, że w latach 80. XVIII w. niemieccy koloniści, osiedleni kilkanaście lat wcześniej nad Wołgą, podjęli produkcję przędzy z lnu i bawełny (Герман, Иларионова, Плева 2007: 68).

---

¹ Artykuł powstał w trakcie realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/B/HS2/04104 (*Sowie-tyzacja języka Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX w.*).

² Por. o tym: Mędelska 2013; 2014; 2015.

³ M.in. migracje i przesiedlenia oraz związane z nimi zmiany otoczenia językowego.

⁴ Termin *агнoним* na oznaczenie wyrazu bardzo rzadkiego, mało znanego wprowadzili rosyjscy językoznawcy Walery Morkowkin i Anna Morkowkina, por.: „Агнoнимы – это совмещенная единица лексической системы, представляющая собой совокупность лексических и фразеологических единиц русского языка, которые неизвестны, непонятны или малопонятны многим его носителям” (Morkowkin, Morkowkina 1997: 86; zob. też: Кульпина, Вавжинчик 2006: 6). Z kolei Jan Wawrzyńczyk wprowadził do polskiego językoznawstwa termin *agnonim słownikowy*: „для обозначения потенциальной единицы сводного словника, отсутствующей в словарях заданного списка” (2015: 11; zob. też 2015a: 7).

⁵ Oba trafiły do słownika agnonimów rosyjskich (zob. RA, s. 335 i 337).

⁶ Por.: *Von den Herrnhutern übernahmen die Wolgadeutschen ihre wichtigste Heimindustrie, das Weben des baumwollenen Sarpinka-Tuches* (Brandes 1997: 67).

Kolonie nadwożańskie zastępnęły głównie z wytwarzania tkaniny bawełnianej⁷ o nazwie *sarpinka*⁸. Produkcję zapoczątkowano w założonej w 1765 r. kolonii Sarepta, najbardziej znanej niemieckiej osadzie na Powołżu. Sarepta⁹ leżała na południe od miejscowości Carycyn¹⁰. Swoją sławę zawdzięczała braciom morawskim¹¹. To od nich, jak podaje Detlef Brandes, Niemcy nadwożańscy przejęli najważniejszą gałąź swojej wytwórczości¹² – tkanie materiału bawełnianego (1997: 67) i upłynnianie go za pośrednictwem sieci agencji¹³ oraz biur sprzedaży (w Moskwie, Sankt Petersburgu, Saratowie, Samarze i in.). Początkowo w Sarepcie odbywał się cały cykl produkcji: przędzenie bawełny, farbowanie pozyskanej przędzy, wyrób osnowy, tkanie. Surowiec pochodził z Indii, Ameryki Południowej, Persji, częściowo z Wielkiej Brytanii¹⁴, barwniki zaś kupowano w Niemczech (na początku tylko czerwone i niebieskie). Popyt na tę drogą tkaninę, niemającą konkurencji na rynku rosyjskim, był bardzo duży. Siły roboczej do produkcji sarpinki dostarczały niemieckie kolonie. W Sarepcie uruchomiono nawet dwie szkoły przygotowujące chętnych do pracy w charakterze tkacza. Niemal połowa miejscowych rolników porzuciła dotychczasowe zajęcie i zajęła się chałupniczą działalnością tkacką. Tak opisywano wówczas domy niemieckich kolonistów:

Внутренность массы домов колонистов представляет маленькие фабрики, где стоят один или два ткацких стана для взрослых работников дома и несколько маленьких моталок, за которыми сидят мальчики и девочки и мотают бумагу (Арндт 2006: 411).

Do połowy XIX w. produkcja zwiększyła się niemal 20-krotnie, w koloniach działało 40 przedsiębiorstw tkackich i 25 manufaktur zajmujących się farbowaniem tkanin (Арндт 2006: 409–411; Герман, Иларионова, Плева 2007: 68–69). Z czasem wytwarzanie sarpinki rozprzestrzeniło się na rosyjskie gubernie centralne, tkalnie pojawiły się m.in. w Moskwie, w guberni włodzimierskiej, nadal jed-

⁷ W XVIII w. w Rosji wyrabiano tkaniny lniane.

⁸ Niemcy produkowali też sarpinkę jedwabną, półjedwabną, a także szantung, płótno obciowe (Арндт 2006: 409).

⁹ Obszerniej o początkach Sarepty zob.: Bonwetsch 1919: 43–47, o okresie jej rozkwitu i upadku – tamże, s. 57–59.

¹⁰ W roku 1920 Carycyn przemianowano na Krasnoarmiejsk (dziś w granicach Wołgogradu – BES, s. 1062).

¹¹ Jednak zdaniem Jeleny Arndt sztukę tkania tego materiału koloniści przywieźli z Niemiec (Арндт 2006: 409).

¹² Produkowali też słynną musztardę sarepską (Sinner 1923: 13).

¹³ Największą firmą zajmującą się handlem sarpinką była niemiecka spółka „Andriey Bender i Synowie” (Литвинова 2007: 59–62).

¹⁴ Punkt tranzytowy bawełny z Ameryki.

nak prym wiodły kolonie niemieckie. Chłonne rynki zbytu zapewniało sarpince nie tylko Imperium Rosyjskie, ale też niektóre państwa azjatyckie (Арндт 2006: 412). Szczyt produkcji przypadł na lata 60. XIX w. Po krótkotrwałym upadku, spowodowanym upowszechnianiem się tkactwa maszynowego, nastąpiło odrodzenie się przemysłu sarpinkowego. Ze względu na duży popyt przedsiębiorcy wciągnęli do pracy także rosyjskich chłopów z Powołża. Na przełomie XIX i XX w. chałupnicze wytwarzanie sarpinki stało się tam najważniejszym rzemiosłem. Z czasem grubszą, niefarbowaną przędzę maszynową zaczęto kupować w Moskwie, cieńszą sprowadzano z Wielkiej Brytanii. W koloniach ją farbowano na wszystkie kolory oprócz czerwonego¹⁵. Asortyment sarpinki był nadzwyczaj bogaty, dzielono ją na wiele gatunków, w zależności m.in. od koloru i wzoru (Арндт 2006: 412). Jednak autorzy definicji słownikowych i encyklopedycznych, o czym się za chwilę przekonamy, zgodnie informują, jakoby była to tkanina w paski lub kratkę.

Przed I wojną światową cała produkcja sarpinki (od zakupu bawełny po sprzedaż tkaniny) znajdowała się w ręku jednego przedsiębiorcy Andrieja Bendera (Brandes 1997: 67). W przeddzień rewolucji październikowej wytwarzaniem sarpinki zajmowało się na Powołżu około 15 tys. osób (Арндт 2006: 412).

Co ciekawe, nazwa tak charakterystycznego niemieckiego produktu jest rosyjska, rosyjska w tym sensie, że nadali ją Rosjanie. Pochodzi od onimu *Sarpa*, czyli nazwy rzeczki¹⁶ płynącej w pobliżu Sarepty. Na możliwy związek nazwy tkaniny z hydronimem *Sarpa* wskazuje informacja zamieszczona w słowniku Władimira Dała (lata 60. XIX w.), sformułowana ostrożnie, hipotetycznie: „от р. Сарпы?”¹⁷. W początkach XX w. powtórzył ją za W. Dalem rosyjski etymolog Aleksandr Prieobrażenski, por.: „[сarpинка]¹⁷ работается в Саре́пте, Сара́т. губ. (от р. Сарпы?)” (ESRJaP). Hipotezę potwierdził Max Vasmer. Podał też kałmucką nazwę rzeczki *Sarpy*: *Šorwo* (ESRJa). Nazwa rzeczki *Sarpa* płynącej przez tereny kałmuckie nie wywodzi się z kałmuckiego (języki mongolskie), lecz z języków tureckich. Sięga korzeniami X–XII w.; pozostawiły ją koczownicze ludy tureckie, Kałmucy zaś, którzy osiedlili się na tych terenach w XVII w., nazwę tę przejęli, „переделав ее на свой лад: *Шорва-гол*¹⁸ (‘сгустившаяся река’)”¹⁹. Z kolei leżąca w pobliżu Sarpy niemiecka kolonia *Sarepta* nie wzięła swej nazwy – jak mogłoby się wydawać – od

¹⁵ Kolor czerwony na miejscu się nie udawał, więc angielską przędzę wysyłano do Niemiec, gdzie ją do barwiono na kolor czerwony.

¹⁶ Dopływ dolnej Wołgi.

¹⁷ W tym słowniku nie ma hasła *сarpинка*, informacje tę podano w artykule *серпянка* (o czym dalej).

¹⁸ W słowniku encyklopedycznym z przełomu XIX i XX w. podano kałmucką nazwę w postaci: *Шорбажур* (ESBJ).

¹⁹ *Кетченеровский район. Официальный сайт районного муниципального образования. Поселок Сарпа* (<http://ketrho.ru/sarpinskoe-smo/119-history-smo/230-sarpa.html>).

nazwy rzeki, lecz od biblijnej nazwy miejscowej (ESRJa). Tak więc *Sarpa* i *Sarepta* to onimy podobnie brzmiące, a nie pokrewne. Jednak nie wszyscy językoznawcy zdawali sobie z tego sprawę, zdarzało im się wyprowadzać nazwę tkaniny od zbliżonej formalnie nazwy kolonii, por. informację zamieszczoną w SSRLJa: „По названию местности Сарепта Саратовской области”. Dezyorientować może też odsyłacz do *Capenna* umieszczony przez M. Vasmera w artykule *Capna* (ESRJa).

A jednak istnieje pewien związek między kolonią *Sarepta* i nazwą tkaniny *sarpinka*, w tej kolonii wytwarzanej. Chodzi nie o nazwę *Sarepta*, lecz o drugą, równolegle używaną nazwę tej niemieckiej kolonii. Jak bowiem podaje Georg Dinges (z pochodzenia Niemiec nadwołżański²⁰), osadę *Sarepta* położoną nad rzeczką *Sarpa* nazywano też *Kolonią Sarpińską*. Przekonująco brzmi przypuszczenie tego językoznawcy, jakoby pierwotnie materiał wyrabiany w Sarepcie nazywano *tkaniną sarpińską*, potem – wskutek uniwerbizacji – po prostu *sarpińską*, wreszcie – *sarpinką* (DingO 226).

Wiadomo, że chrematonim-rusycyzm *Sarpinka* był w obiegu u Niemców nadwołżańskich od ostatniej ćwierci XVIII w. Notowano go w postaciach *Serbinska* (tak w ustach Niemców brzmiał przymiotnik *sarpińska*), *Sarpinkasche*, *Sarpinka*. Pisze o tym Dinges w swojej pracy o pierwszych rusycyzmach w języku Niemców nadwołżańskich:

Когда точно установилось для хлопчатобумажных легких тканей, выделяемых первоначально лишь в Сарепте, название *сарпинка*, сказать трудно. Из книги А. Glitsch'a *Geschichte der Brüdergemeinde Sarepta*, Sarepta 1866 мы узнаем (с. 136), что уже с 1774 года большая часть пряжи, необходимой для выделки сарпинки, прялась в Саратовских колониях [...]. Может быть тогда уже вошло в употребление и слово *сарпинка* там, где занимались этим прядением. Во всяком случае, наш памятник дает нам пока что самое старое прямое свидетельство наличия слова *сарпинка* у поволжских немцев (DingO 208).

Jeszcze w czasach współczesnych Dingesowi, czyli w latach 20. XX w.²¹, wyraz *Sarpinka* pozostawał nad Wołgą w powszechnym obiegu (DingO 208 208, 213). Nie poświadcza go jednak Wiktor Diesendorf w powojennym dialekcie niemiecko-nadwołżańskim okolic Markssztadu (SNPMD). Przejrzane źródła nie wskazują też, by ten nadwołżański rusycyzm przedostał się do języka niemieckiego używanego na terenach etnicznych. Nie wprowadzono go do słowników definicyjnych (m.in. DW, DGWDS, DGWDSC; zob. także DWDS), etymologicznych czy wyrazów obcych (EWDK, DGFWB; zob. także DWDS), brakuje wystąpień w e-korpu-

²⁰ Zob.: Смирницкая 2002.

²¹ Ten językoznawca, represjonowany we wczesnym ZSRR, żył krótko: 1891–1932.

sie języka niemieckiego (DWDS). O traktowaniu tej pożyczki z rosyjskiego jako elementu obcego niemczyźnie literackiej świadczy też opracowanie wyrazu hasłowego *сарпинка* w słowniku rosyjsko-niemieckim zredagowanym przez Niemca rosyjskiego Aleksego Nesslera²² i wydanym w Moskwie w roku 1929 (RNS-29). W opracowaniu tym podano tylko odpowiednik opisowy: *gestreiftes Baumwollenzug* ‘tkanina bawełniana w paski’. Dopiero po kilku latach, w 1934 r., w poprawionym i rozszerzonym wydaniu słownika pojawił się rusycyzm *Sarpinka*. Opatrzono go jednak informacją nawiasową o desygnacie: *gestreifter Baumwollenstoff* ‘tkanina bawełniana w paski’ (RNS-34), co zdaje się dowodzić, że – zdaniem redaktora – wyraz ten nie był w ówczesnych Niemczech znany (a może raczej nie był powszechnie znany).

Z kolei rosyjski chrematonim *сарпинка* leksykografowie zarejestrowali w roku 1858 (czyli stosunkowo późno) w specjalnym uzupełnieniu do XIX-wiecznego słownika regionalnego języka rosyjskiego wydanego przez Akademię Nauk (DO-OWS). Kilka lat później wyraz ten trafił do słownika definicyjnego W. Dala, Niemca rosyjskiego²³, w którym wyjaśniono, że jest to: „Полосатая или клетчатая бумажная холстинка, работается в Сарепте, Саратов. губ.” (TSZRJa). Zamieścił go też wielki rosyjski słownik encyklopedyczny Friedricha Arnolda Brockhauusa i Ijji Efrona w tomie wydanym w 1900 r. Definicja jest tu pełniejsza i brzmi następująco:

Хлопчатобумажная ткань, полотняного плетения, полосатая или клетчатая, приготовленная из тонкой (№ 60–80), заранее крашеной пряжи. Изготавливается главным образом приволжскими немцами-колонистами (ESBJ, t. 58, s. 444).

Taki opis sarpinki, mniej lub bardziej okrojony albo w inny sposób zmodyfikowany, powtarza się w słownikach definicyjnych języka rosyjskiego²⁴. Jako charakterystyczną cechę owej tkaniny, jej swoisty wyróżnik, słowniki podają deseń: w paski lub kratkę²⁵, por. m.in.:

²² A.F. Nessler urodził się w Rosji w latach 90. XIX w. W latach 20. XX w. wykładał język niemiecki w szkołach i uczelniach Leningradu, współpracował z wydawnictwem „Советская энциклопедия”, zredagował kilka słowników rosyjsko-niemieckich i niemiecko-rosyjskich, wydał podręcznik do nauki niemieckiego. Aresztowano go – jak wielu niemieckich inteligentów – w roku 1935 i zesłano na Syberię.

²³ Był synem Niemki i Duńczyka, urodził się w Ługańsku, w Noworosji, czyli na obszarze intensywnie zasiedlanym przez carów kolonistami, głównie niemieckimi (Энгель-Брауншмидт 1999: 660).

²⁴ Chrematonim *сарпинка* notują też – sporadycznie – rosyjskie słowniki inne niż definicyjne, np. ortograficzny (OSRJa), poprawnej wymowy (OeSRJa).

²⁵ Te cechę uwypukla też ESRJa (‘полосатая или клетчатая хлопчатобумажная ткань из Сарепты’).

TSRJа: тонкая хлопчатобумажная ткань, полосатая или клетчатая, первоначально выделяющаяся в Сарепте (АССР Немцев Поволжья);

SSRLJа: легкая хлопчатобумажная ткань типа ситца, полосатая или клетчатая;

SRJа, SRJаО, BTSRJа: Тонкая хлопчатобумажная ткань в полоску или в клетку.

Znacznie cenniejsze od zapisów słownikowych są jednak rzeczywiste zasoby leksykalne udokumentowane w opublikowanych tekstach (por. Wawrzyńczyk 2015). Niestety rosyjskie słowniki definicyjne nie zawierają cytatów, które by ilustrowały funkcjonowanie rzeczownika *сарпинка*. Wyjątek stanowi SSRLJа, por. w nim:

Фигура ее была окутана в какую-то хламиду из сарпинки светло-сиреневого цвета (М. Горький, Варенька Олесова, 3);

На свои деньги [он] покупал в лавочке ситец или сарпинку для полуголых ребятишек (Гладков, Лихая година, 23);

Саратовская губерния выпускает в огромном количестве хлопчатобумажные материи, известные в продаже под названием сарпинок (Куст. пром. России, 1) (t. 13, 1962).

Rosyjskie tzw. e-zasoby tekstowe też nie są specjalnie bogate. W Narodowym Korpusie Języka Rosyjskiego²⁶ (NKRJ) znalazłam zaledwie kilka cytatów, w tym jeden XIX-wieczny²⁷:

Korpus główny: Саратовская сарпинка оказалась и лучше, и прочнее, и дешевле как заграничной, так и московской (Г. И. Успенский, Живые цифры, 1888); Достает платок и показывает клеймо. Саратовская сарпинка [...] (П.Н. Краснов, От Двуглавого Орла к красному знамени, книга 2, 1922); Тут были пудовые колеса бязы, пухлая сладко-разноцветная сарпинка [...] (А.Г. Мальшкин, Люди из захолустья, 1938); В лавке у Караваева были собраны товары со всей страны – [...] сарептская горчица и сарпинка из Иваново-Вознесенска (К.Г. Паустовский, Книга о жизни. Далекие годы, 1946); **Korpus poetycki:** И от ужаса смокла на теле сарпинка / а сзади бубухал тупой топот (И.А. Сельвин-

²⁶ Национальный Корпус Русского Языка.

²⁷ Z końca XIX w. (1887 r.) pochodzi też cytat zawierający przymiotnik *сарпинковый*, zamieszczony w SRJа: [Александр Иванович] *порвал свои сарпинковые брюки и сбил с башмака подошву* (Чехов, Перекати-поле).

ский, «Несмотря на эпидемию и пестроту наций...», Улялаевщина 8, 1924); **korpus ustny**: [Россия, 20-е годы, на рынке] Сарпинка! Сарпинка! Последний остаток! Эй, ще це за сарпинка? Это вроде ситца... (Ю. Рейзман, Е. Габрилович, Коммунист, кинофильм, 1957).

Niektóre źródła leksykograficzne rejestrują też derywaty od rzeczownika *сарпинка*, por.: *сарпинковый*, *сарпиноткацкий*, *сарпиночник*, *сарпиночница* (SSRLJa). Formacje te świadczą o aktywności słowotwórczej naszego chrematonimu i – pośrednio – o jego znacznym upowszechnieniu (przynajmniej w pewnym okresie)²⁸. Dowodzą też tego przykładowe połączenia wyrazowe z przymiotnikiem *сарпинковый* rejestrowane w słownikach, np.: *сарпинковая ткань*, *фабрика*, *брюки*, *кофточка* (BTSRJ).

Jako dowód żywotności leksemu należałoby także traktować jego obecność w siatkach hasel słowników przekładowych (por. też przypis 26). Jak wiadomo, słowniki definicyjne są selektywne, nastawione na język ogólny, „orientują się na taki czy inny standard zakładany przez autorów czy autora danego dzieła” (Wawrzyńczyk 2015: 8–9). Charakterystyka ta dotyczy także słowników dwujęzycznych²⁹, na ogół znacznie mniejszych objętościowo od definicyjnych. Ich redaktorzy muszą dokonywać jeszcze staranniejszej selekcji materiału językowego, rozważniej decydować, co powinno do słownika trafić, co zaś musi pozostać poza jego okładkami.

Jedną z podstaw materiałowych do badań sowietyzacji języka Niemców rosyjskich są słowniki rosyjsko-niemieckie wydane w Moskwie w latach 20. i 30. XX w.: RNS-29 i RNS-34³⁰. O opracowaniu w nich hasła *сарпинка* była już mowa wyżej. Jednym z zadań realizowanego przez nas projektu badawczego jest porównanie międzywojennej niemczyzny radzieckiej z polszczyzną radziecką tego samego okresu. Polszczyzna radziecka znalazła odzwierciedlenie m.in. w moskiewskim słowniku rosyjsko-polskim opublikowanym w Moskwie w roku 1933: RPS-33. Słownik ten zawiera nie tylko chrematonim *сарпинка*³¹, ale też dwa derywaty: *сарпинковый* i *сарпиночник*. Podano w nim polski odpowiednik *sarpinka*³², a tak-

²⁸ Świadectwem upowszechnienia chrematonimu *сарпинка* jest też przejęcie go przez inne języki, te zwłaszcza, które – obok rosyjskiego – były używane w Imperium Rosyjskim, a potem w ZSRR, por.: w białoruskim *сарпинка* (TSBLM), w ukraińskim *сарпинка* (URS), w litewskim *sarpinka* (*medvilninis audeklas*) (RLKŽ).

²⁹ Dotyczy ich w znacznie większym stopniu.

³⁰ Zob. m.in.: Mędelska, Cieszkowski 2011; 2012.

³¹ Wcześniejszy słownik rosyjsko-polski DSJRP, wydany w Warszawie w 1877 r., nie zawiera hasła *сарпинка*.

³² Co ciekawe, rusycyzm *sarpinka* występuje jako wyraz hasłowy także w radzieckich słownikach polsko-rosyjskich, por. w PRS-31 i PRS-41: *sarpinka* – *сарпинка* (*ткань*).

że przymiotnik *sarpinkowy*³³ oraz analityzm *wyrabiacz sarpinki*. Hasło *сарпинка* i ekwiwalent *sarpinka* notuje też słownik rosyjsko-polski opublikowany w Warszawie w roku 1950 na podstawie wcześniejszych wydań moskiewskich (PSRP-50)³⁴. Zredagował go Józef H. Dworecki, radziecki językoznawca urodzony w Warszawie w roku 1894, czyli pod zaborem rosyjskim. W powojennym, wydanym w Warszawie i w Moskwie obszernym słowniku rosyjsko-polskim (WSRP-70), nie ma hasła *sarpinka*, ale z czasem uzupełniono siatkę i np. w wydaniu z roku 1987 natykamy parę przekładową *сарпинка – sarpinka*³⁵. Tymczasem w opublikowanym wcześniej słowniku rosyjsko-polskim, wydanym wprawdzie w Warszawie, ale stanowiącym: „Przedruk słownika przygotowanego w ZSRR na podstawie poprawionego i uzupełnionego V wydania radzieckiego” (PSRP-69), natknęłam się na nieznaną mi dotąd rzeczownik *sierpianka*. Podano go tu jako jedyny odpowiednik ros. *сарпинка*³⁶: *сарпинка (текст.) – sierpianka*. Wyglądało to na błąd redaktora, zdarzającą się Polakom z ZSRR „polonizację” rusycyzmu, dopasowanie jego postaci dźwiękowej do systemu fonetycznego polszczyzny, *sierpianka* bowiem – w odróżnieniu od *sarpinki* – zdawała się brzmieć swojsko. Było jednak mało prawdopodobne, by w ten sposób postąpił leksykograf tej miary, co Dworecki. Przyczyna usunięcia ekwiwalentu *sarpinka* musiała być inna, głębsza. Niezbędna okazała się kolejna kwerenda słownikowa. Należało sprawdzić „umocowanie” w polszczyźnie rusycyzmu *sarpinka* oraz jego zakres znaczeniowy.

Chrematonimu *sarpinka* nie notują XIX-wieczne polskie słowniki definicyjne SL i SWil, nie rejestruje go 28-tomowa encyklopedia z połowy XIX w. (OEP), nie podaje też encyklopedia z początku XX stulecia (ES). Hasło *sarpinka* wprowadził SW (t. VI z 1915 r.): ‘tkanina lniana lub bawełniana wyrabiana przez włościan rosyjskich nad Wołgą (ros. sarpinka)’; ma je też SIJP: ‘ros. tkanina lniana a. bawełniana, wyrabiana przez włościan nadwożańskich’, natomiast nie poświadczono go w gwarowych odmianach ówczesnej polszczyzny (zob. SGP)³⁷. W okresie międzywojennym rusycyzm *sarpinka* pojawił się w słownikach ortograficznych Arcta (por. SOJPA-27 czy SOJPA-36³⁸), rejestruje go też SWO³⁹ z 1935 r. Po woj-

³³ W starych polskich gazetach spotyka się też przymiotnik *sarpiński* (*plótno sarpińskie*) (por.: „Kurier Litewski” z 6 VI 1910 r.).

³⁴ Słownik rosyjsko-polski J.H. Dworeckiego wydano w Moskwie w roku 1939. Wielokrotnie przedrukowywano go w Polsce (Grek-Pabisowa 1997: 66). Publikacja z roku 1950 to, jak napisano na stronie tytułowej: „Wydanie polskie przedrukowane z matrycy trzeciego poprawionego i uzupełnionego wydania rosyjskiego – Moskwa 1948”.

³⁵ Swoją drogą ciekawe, co skłoniło redakcję do włączenia do siatki tego marginalnego i przestarzałego rosyjskiego chrematonimu. Artykuł utrzymał się w kolejnych wydaniach, por. WSRP-2001.

³⁶ Mamy tam też odpowiedniość: *сарпинковый – sierpiankowy*.

³⁷ Brakuje też przykładów w kartotece IKSGP.

³⁸ O przydatności tego słownika w badaniach polskiej leksyki pisał J. Wawrzyńczyk (2002).

³⁹ Por.: ‘r. tkanina lniana a. bawełniana wyrabiana przez włościan nadwożańskich’.

nie rzeczownik *sarpinka* zanotował SJPD z kwalifikatorem *przest.*: ‘samodziałowa tkanina lniana lub bawełniana wyrabiana przez włościan rosyjskich nad Wołgą’ (ros. *sarpinka*). Ciekawe, że w polskich definicjach tego rzadkiego chrematonimu, inaczej niż w rosyjskich, nie ma mowy o charakterystycznym deseniu tkaniny, o owych paskach i kratce. SJPD podaje też cytat, jedyny dotąd, wraz z precyzyjną lokalizacją w źródle:

Antoni sam zrobił bukiet z astrów liliowych w białe paski, podobnych do saratowskich sarpinek lub perkaliku (J. Iwaszkiewicz, *Księżyc wschodzi. Powieść*, Warszawa 1925, s. 191).

W e-zasobach tekstowych NKJP nie ma ani jednego przykładu użycia wyrazu *sarpinka*. Natomiast około 60 cytatów trafiło do przebogatej e-kartoteki Piotra Wierzchoń, budowanej głównie na polskim materiale prasowym (od 1800 r.) (Wierzchoń 2010). Oto kilkanaście wybranych przykładów:

Sarpinka niemiecka cienka z angielskiej i grubsza z rossyjskiej przędzy bawełnianej, ręcznie tkana, farbowanie trwałe w kolorach: gładkich, w desenie, w paski i w kratki. Kolory i rysunki Letniego sezonu 1886 roku. Wyroby w znacznej partii otrzymane będą w bieżącym miesiącu Grudniu. W magazynie Domu Handlowego Jana Kuzniecowa i Syna, w Saratowie („Kurier Warszawski”, 8 grudnia 1885 r.)⁴⁰.

Sarpinka. Przesyłka do wszystkich miast Rosyyi i Królestwa. Ręcznie tkana sarpinka, wyrób własny. Wyrabia się z lepszych gatunków bawełny w różnych kolorach i wzorach. Kolory nie ulegają wypłowieniu. Cena od 15 do 22 kop. za arszyn. Bardzo znaczna kolekcya próbek najnowszych wzorów („Gazeta Warszawska”, 5 stycznia 1889 r.).

[Z artykułu o Niemcach nadwożańskich] Wyrabiają płótna, wyroby z drzewa i sławną sarpinkę („Gazeta Warszawska”, 13 października 1892 r.).

Magazyn Bławatny [...] poleca nowości: Wełny, Jedwabie, Batysty [...], Sarpinki po 10 kop. i Kretony po 8 kop. („Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, Warszawa 20 czerwca 1898 r.).

A dalej sarpinki: te niezliczone stopy tkanin barwnych i lekkich, odpowiadają potrzebie chwili i ściągają płęć piękną w dużej ilości („Kurier Litewski”, Wilno, 22 maja, 1908 r.).

⁴⁰ Podobne ogłoszenie reklamowe, zawierające sporo ciekawej informacji, w periodyku „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” (Warszawa, 1 marca 1886 r.), por.: Sarpinka niemiecka gładka, syпка, krucha i kostkowa. Kwiaty i rysunki sezonu 1886 roku. Sprzedaż na kawałki i arszyny.

[Ogłoszenie reklamowe] Na Gwiazdkę! W magazynie Sirotkina [...] sarpinka jedwabna prana 1.20 kop., sarpinka jedwabista prana 1.17 kop., sarpinka zwyczajna 1.10 kop. [...] Koszule męskie z Sarpinki [...] („Dziennik Kijowski” z 23 grudnia 1909 r.)⁴¹.

[Ogłoszenie reklamowe] Skład Sarpinek Saratowskich T. K. Swietcowa [...] poleca w wielkim wyborze Saratowskie sarpinki jedwabne i półjedwabne [...] („Świat”, Kraków, 14 sierpnia 1909 r.).

[Ogłoszenie reklamowe] Największa fabryka w Rosji prawdziwych sarpinek i pończoch E.E. Majera poleca sarpinki ostatniego wyrobu w najnowsze desenie. Proszę odróżniać sarpinki fabryki Majera od innych podobnych wyrobów („Kurier Litewski”, Wilno, 8 maja 1908 r.)⁴².

Wszelkiego rodzaju materje i tkaniny, prócz barchanu, perkalu [...], sarpinki, kumaczy [...] („Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu”, Warszawa, 23 marca 1922 r.).

Prawu rosyjskiemu były znane szczególne przedsiębiorstwa przemysłowe, które trudniły się produkowaniem pewnych towarów za pomocą chałupników, np. słynna produkcja w guberni Saratowskiej sarpinki (tkanina) („Spis Rzeczy do Gazety Sądowej Warszawskiej” za rok 1930).

Dokładniejsze jednak wiadomości o tym przemyśle mamy dopiero od połowy XVII w. Wówczas to szeroko rozwija się drobny przemysł w Astrachaniu, a następnie w niemieckiej kolonii Sarepcie nad Wołgą i w jej okolicach (wyrabiano tam słynną w Rosji „sarpinkę”) [...] („Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. VI, Poznań 1937).

Aleksander Brückner nie zamieścił rusycyzmu *sarpinka* w swoim słowniku etymologicznym (SEJP). Zarejestrował go Stanisław Lam, redaktor słownika wyrazów obcych wydanego tuż przed wybuchem II wojny światowej (ESWO). Jest to hasło jedynie odsyłaczowe, kieruje czytelnika do artykułu... *sierpianka* („ob. *sierpianka*”), do tego też artykułu odsyła się czytelnika w hasle *sierpanka*. Dowiadujemy się, że *sierpianka* to w polszczyźnie pożyczka z rosyjskiego, pochodzi od perskiego *serpenek* ‘kobiecy strój głowy’ i oznacza ‘rodzaj cienkiej, bawełnianej tkaniny

⁴¹ Podobne ogłoszenia w numerach z 19 IV 1909 r. i 21 IV 1911 r.

⁴² Podobne ogłoszenia (np.: Saratowskie sarpinki najwytworniejszych kolorów i rysunków; Różnorodne wyroby sarpinkowe z wielkim rabatem; płótno sarpieńskie na damskie kostiumy, marynarki męskie) w numerach z 25 V 1907 r., 20 V 1907 r., 1 VI 1908 r., 22 V 1908 r., 26 X 1908 r., 6 VI 1910 r.

z lekkim połyskiem'. Chrematonimu *sarpinka* już tu nie powtórzono (*sierpanka* także nie), brakuje też odesłania do niego, niemniej – za pomocą odsyłacza – *sarpinka* i *sierpianka* zostały utożsamione, potraktowane jak warianty fonetyczne.

Podobnie (jak synonimy) potraktował rosyjskie *серпянка* i *сарпинка* autor słownika etymologicznego z początków XX w. A. Prieobrażenski, por. definicję w haśle *серпянка*: 'Род редкой полотняной ткани, грубая марля. Говорят также: *сарпинка*' (ESRJAP). (To mogło być źródło, z którego zaczerpnięto dane do zapisu: „*sarpinka* ob. *sierpianka*” umieszczonego w ESWO).

Tymczasem rosyjski chrematonim *серпянка* oznacza inną tkaninę. Wskazują na to definicje słownikowe i encyklopedyczne. Spośród podstawowych źródeł leksykograficznych najwcześniej, bo w roku 1822, czyli ćwierć wieku przed rejestracją wyrazu *сарпинка*, wprowadził tę jednostkę SAR, słownik wydany przez Akademię Rosyjską. W latach 60. XIX w. W. I. Dal podał następującą definicję chrematonimu *серпянка*: 'портяная или хлопковая рединка, грубее марли, для ветошенья мехов, а особенно на полога, от мух и комаров' (TSZRJa). Wielki rosyjski słownik encyklopedyczny F. A. Brockhousa i I. A. Efrona w tomie 58. wydanym w roku 1900 r. zamieścił następujący opis: 'редкая (8–20 ниток) льняная ткань. Идет на подкладку, подклейку для обоев и т.д.' (ESBJ). Także inne rosyjskie słowniki definicyjne jako podstawową cechę tej tkaniny podają rzadki splot (редкое плетение), por. m.in.:

TSRJ: 'бумажная материя редкого плетения';

SSRLJa: 'льняная ткань редкого плетения, подобная марле';

SRJa: 'легкая бумажная ткань редкого плетения';

SRJaO: 'легкая бумажная ткань очень редкого плетения';

BTSRJ: 'Старинная льняная ткань редкого плетения, подобная марле'.

O rzadkim splocie nie było mowy w wypadku wyrazu *сарпинка* (w ESBJ podano splot 60–80 nitek dla *сарпинка* i zaledwie 8–20 dla *серпянка*). Nie wspomina się również o charakterystycznym dla tkaniny o nazwie *сарпинка* deseniu w kratkę lub paski, brakuje też wzmianki o wytwórcach – mieszkańcach Powoźża, nie odsyła się do hasła *сарпинка*. Oba wyrazy traktuje się jako w pełni autonomiczne, wzajemnie niepowiązane.

Cytaty dokumentujące funkcjonowanie chrematonimu *серпянка* (oba XIX-wieczne) zamieścił tylko SSRLJa (t. 13 z 1962 r.)⁴³, oto one:

⁴³ Zamieścił także przymiotnik *серпянковый* (poświadczają go też: SRJa, SRJaO, OSRJ) wraz z cytatem: *Через минуту он снял ... свою розовую серпянковую сорочку* (Лесков, *Соборяне*, I, 6).

Из лавок, хитрая приманка, Высматривают кушаки, И разноцветные платки, И разноцветная серпянка (Никитин, *Кулак*, 5⁴⁴);

Пришлось внутри здания обивать картоном, серпянкой, а чтобы скрыть безобразие – и обоями (Станиславский, *Письмо В. Н. Немировичу-Данченко*, 12 июля 1898).

W rosyjskich e-zasobach słownikowych (NKRJ) liczba poświadczeń rzeczownika *серпянка* jest nadzwyczaj skromna, tylko 2 przykłady. Przytaczam pierwszy z nich, drugi bowiem to podany wyżej cytat z Iwana S. Nikitina zamieszczony w korpusie poetyckim:

Korpus główny: [...] в двух местах, именно на спине и на плечах, она [*шинель*] сделалась точная серпянка: сукно до того истерлось, что сквозило, и прокладка расплзлась⁴⁵ (Н. В. Гоголь, *Шинель*, 1842).

Cytat jest wyjątkowo wyrazisty, uwypukla najistotniejszą cechę omawianej tkaniny, a mianowicie rzadki splot i przejrzystość.

Wyraz *серпянка* trafił też do niektórych słowników dwujęzycznych. Ma w nich odpowiedniki inne od tych, które miała omawiana wcześniej *сарпинка* (por. wyżej), co wyraźnie wskazuje, że interesujące nas wyrazy nie są synonimami, np. w XIX-wiecznym rosyjsko-polskim DSJRP jako ekwiwalent wyrazu *серпянка* podano *sierpianka* (*tkanka cienka*), w międzywojennym moskiewskim rosyjsko-polskim RPS-33 – *sierpianka, gatunek tkaniny*, w WSRP-87 i WSRP-2001 – *rogózka* (PSRP-50 i PSRP-69 nie notują hasła), w obu moskiewskich słownikach rosyjsko-niemieckich (RNS-29 i RNS-34) – *Netztuch, Gitterleinwand*, w rosyjsko-litewskim z lat 80. XX w. – *tinklainė* (RLKŽ)⁴⁶.

Owa *sierpianka* spotykana w starszych słownikach rosyjsko-polskich jest – co znamienne – bardzo słabo odzwierciedlona w polskich dziełach leksykograficznych. Nie notują tej postaci SL, SWiL, SW, SIJP, SJPD, nie podają SGP, SEJP czy LI. Wzmiankuje o niej – ale w haśle *serpanki* – Antoni Muchliński:

⁴⁴ Wyd. 1854–1857.

⁴⁵ Ten sam przykład podano w słowniku rosyjskiej leksyki trudnej, spotykanej w literaturze pięknej (SLT).

⁴⁶ Por. też różnicowane opisy w słowniku definicyjnym języka białoruskiego: *сарпінка* ‘тонкая баваўняная тканіна ў клетку ці ў палоску’ i *сярпянка* ‘лёгкая баваўняная тканіна вельмі рэдкага пляцення’ (TSBLM).

Serpanki: U tłumaczów Pisma Ś. strój białogłowski: „Odejmie Pan córkom Siońskim⁴⁷ [...] *serpanki* i czepecę”, z pers. [...] *serpenek* złożone z *ser* ‘głowa’ i *penek* ‘gatunek gazy jedwabnej, przezroczystej’; *serpenek* ‘zawicie na głowę z materyi kosztownej jak noszą Żydówki’, stąd i nasza *sierpianka* [...] (Muchliński 1858).

WNKJP nie zarejestrowano rzeczownika *sierpianka*, brakuje go też w wyjątkowo bogatych e-zasobach P. Wierzchonia, nie znaleziono tam ani jednego przykładu (!).

Co do pochodzenia analogicznego rosyjskiego wyrazu *серпянка*, to M. Vasmer podaje, że to ‘редкая льняная ткань’ i wskazuje ukraiński *серпанок*⁴⁸ używany w dwóch znaczeniach: ‘кисея’ i ‘головной убор женщин’ oraz polski rzeczownik *sierpanka* ‘тонкая ткань, покрывало’. Czytamy też, że ros. *серпянка* etymologowie wywodzą zazwyczaj z persko-tureckiego *särpänäk* ‘женский головной убор’, w którym upatrują perskiego *sär* ‘голова’ (ESRJa).

Tak więc kolejny trop to polska postać *sierpanka*. Rejestruje ją SL: *sierpanka*, ros. *серпянка*, ‘tkanka cienka, niby siatki od much w oknach’ (cyt. z XVI-wiecznych Statutów Litewskich). Jest też zapis w słowniku specjalistycznym z 1. poł. XIX w.: ‘tkanka nieco obrzednia na namitki i rańtuchy przez wieśniaczki używana’ (Gołębiowski 1830: 225). W połowie XIX w. wyraz ten trafił do słownika orientalizmów: *sierpanka*, ros. *серпянка*, z pers. [...] *ser-penek*, właściwie ‘zawicie, osłona na głowę z gazy, i potem w ogóle gaza albo płótno podobne do gazy, obacz *serpanki*’ (Muchliński 1858). W SWil mamy definicję powtórzoną za SL (ale z błędem): ‘tkanka ciemna (sic!) niby siatka od much w oknach’ i z kwalifikatorem chronologicznym *przest.* Warto też wspomnieć o wyrazie hasłowym *sierpanka* pozostawionym bez odpowiednika w słowniku polsko-litewskim wydany w połowie XIX w. przez litewskiego pisarza, historyka i etnografa Szymona Dowkonta (DLLKŽ). *Sierpanka* notuje też – o czym była już mowa wyżej – ESWO, odsyłając do *sierpianka*. Hasło *sierpanka* znajdujemy także w słowniku ubiorów Ireny Turnau: ‘cienkie płótno lniane używane przez wieśniaczki na rańtuchy i namitki’ (1999: 164)⁴⁹. *Sierpanka* wydaje się być głębiej umocowana w polszczyźnie niż obecna w słownikach rosyjsko-polskich *sierpianka*.

⁴⁷ W SL w postaci: „córkom Syońskim” (hasło *serpanka*), w SW: „córkom siońskim”.

⁴⁸ Co ciekawe (i wymowne), w tzw. korpusie równoległym NKRJ (параллельный корпус) ukr. *серпанок* w przekładach na ros. ma rozmaite odpowiedniki, też poetyckie, m.in.: *шаль, вуаль, протянутое полотно, туман, серпянка, серпанка, кисея, газ, шарф, газовый шарф* (teksty z lat 1833, 1834, 1901, 1908, 1910, 1923, 1929, 1930–1934, 1967, 1968, 1976).

⁴⁹ W podobnym słowniku pióra Tamary A. Tierieszkowicz mamy analogiczną postać rosyjską *серпанка*: ‘1. Специально выработанная, очень тонкая ткань, почти прозрачная, из льняной пряжи; 2. Региональное название намитки’ (Терешкович 2000).

Przeszukując źródła, napotyka się też rozmaite inne postaci fonetyczno-gramatyczne, powiązane z wyrazem *sierpianka*, m.in.: *sarpanka*⁵⁰, *serpanik*⁵¹, *serpanka*⁵², *serpanki*⁵³, *sierpanek*⁵⁴.

Podsumowanie

Sarpinka jest bez wątpienia rusycyzmem, nazwą nadaną w Rosji specyficznej tkaninie wyrabianej przez Niemców nadwożańskich od końca XVIII w., głównie ręcznie, początkowo w kolonii Sarepta, nazywanej też – od płynącej w pobliżu rzeki Sarpy – Kolonią *Sarpińską*. *Sarpa* to nazwa pochodząca z języków tureckich, zatem rosyjski rzeczownik *сарпинка*, od niej utworzony, zawiera rdzeń turecki, ale orientalizmem nie jest. W rosyjskich słownikach definicyjnych wyraz ten zaczął się pojawiać od połowy XIX w. i jest w nich obecny do dziś. W dostępnych obecnie rosyjskich zasobach tekstowych (także e-zasobach) jest reprezentowany nadspodziewanie skromnie, przykłady pochodzą głównie z okresu: koniec XIX w. – dwudziestolecie międzywojenne. Jest to nazwa materiału, zazwyczaj bawełnianego, o ścisłym splocie, trwale barwionego na rozmaite kolory, jednobarwnego lub wzorzystego, w paski, kratkę, kwiaty lub inny deseń, używanego na chustki, suknie i kostiumy damskie, a także na ubrania męskie, spodnie, koszule. Polski odpowiednik ros. *сарпинка*, zapożyczenie właściwe *sarpinka*, słownikom definicyjnym jest niemal nieznan, zarejestrowano go dopiero w drugim dziesięcioleciu XX w., do źródeł leksykograficznych trafiał sporadycznie. Występował – jak wskazują dostępne dziś e-zasoby tekstowe – w polskiej prasie, niemal wyłącznie tej wydawanej pod zaborem rosyjskim, od końca XIX w. po lata 20 i 30 XX w., głównie w ogłoszeniach i reklamach. Funkcjonował, można powiedzieć, na obrzeżach polszczyzny.

Co do *sierpianki*, to uwzględniając dzisiejszy stan dostępnych zasobów tekstowych polszczyzny, można stwierdzić, że jest to niemal *hapaks legomena*. Z dzieł

⁵⁰ Turnau 1999: 163 (też *serpan*): ‘w XV w. zawój albo chustka na głowę’; Wysocka 2003: 301 (*sarpanek* i *serpan*): ‘chustka na głowę, zawój’.

⁵¹ SW: *mało używ.* ‘woal kobiecy, chustka na głowę’ <ukr. serpanok z tur.>.

⁵² Turnau 1999: 163: (z pers.-tur.) ‘1. XV–XVI w. chustka na głowę; 2. XVI w. część chłopskiej odzieży; 3. XVI–XVII w. kobieca suknia; 4. zapinka do łączenia części odzieży’; SL (nieuż.), por. rusk. *serpanok*, zob. *sierpanka*; Muchliński 1858 (zob. wyżej); ES, s. 227: ‘rodzaj stroju białogłowskiego, o którym w pisarzach XVI w. napotykamy wzmianki’; SGP: ‘chustka na głowę’ rus.; SIJP: ukr. woal kobiecy, chustka na głowę; SW: (*stpol.* i *gw.*) ‘woal kobiecy, chustka na głowę’ <ukr. serpanka z tur.> (letnik i tkanka); SEJP: w 16. wieku ‘letnik’, o stroju kobiecym, pożyczka z ruskiego (jak *kołstka*); ESWO: zob. *sierpianka*.

⁵³ SL: *Serpanki* należą do stroju białogłowskiego; SWil: blp. *prze* ‘wężyki do zapinania; należały daw. do stroju białogłowskiego’; LI: *starop.* ‘wężyki do zapinania stroju kobiecego’.

⁵⁴ SGP: ‘namitka’; SW: ob. *namiotek*.

leksykograficznych notuje tę postać jedynie międzywojenny ESWO, wskazując na pochodzenie od ros. *серпянка* (w rosyjskim pożyczka z perskiego). Nie udało się odnaleźć żadnego przykładu użycia w tekście wyrazu *sierpianka*. Rzeczownik ten sprawia wrażenie dokładnej adaptacji rosyjskiego wzorca do systemu polszczyzny, pojawia się w niektórych słownikach rosyjsko-polskich jako jego odpowiednik. Zatem należy przypisać mu znaczenie wyrazu rosyjskiego: ‘rzadkie płótno lnia- ne, grubsze od gazy, używane na chustki, letnie suknie, koszule, najczęściej zaś służące jako rodzaj moskitiery (od much)’. Wyraz *серпянка* trafił do rosyjskich słowników definicyjnych w początkach XIX w., do dziś jest w nich rejestrowa- ny (jako jednostka przestarzała). Poświadczeń tekstowych, także w dostępnych e-korpusach języka rosyjskiego, mamy na razie zaledwie kilka. Rzeczywistym, ogólnopolskim odpowiednikiem chrematonimu *серпянка* wydaje się być postać *sierpanka*, archaizm, który niegdyś przywędrował z persko-tureckiego przez me- dium rosyjskie lub – co bardziej prawdopodobne – ukraińskie (*серпанок* ‘nakrycie głowy’ i ‘przezroczysta tkanina’). Archaizm ten notują polskie słowniki definicyjne od początków XIX w.

Czy *sierpianka* to *sarpinka*? Nie. To nazwy różnych tkanin. Oba chrematoni- my są w polszczyźnie wyrazami obcymi, wschodniosłowiańskimi, oba zawierają w swoich podstawach słowotwórczych elementy persko-tureckie (ale nie są spo- krewnione). Są paronimami i – jednocześnie – jednostkami agnonimicznymi, my- lonymi niekiedy nawet przez językoznawców. Oba, tak jak ich wschodniosłowiań- skie wzorce, należą dziś do pasywnego zasobu słownego.

Wykaz skrótów

- BES** А.П. Горкин (ред.), *Большой энциклопедический словарь*, Санкт-Петербург 2001.
- BTSRJJa** С.А. Кузнецов (ред.), *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург 2000.
- DGFWB** Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion, D. Baer (Hrsg.), *Duden „Das große Fremdwörterbuch. Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter“*, Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich 2000.
- DGWDS** Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion, W. Scholz-Stubenrecht (Hrsg.), *Duden „Das große Wörterbuch der deutschen Sprache“ in zehn Bänden*, Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich 1999.
- DGWDS** Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion, W. Scholz-Stubenrecht (Hrsg.), *Duden „Das große Wörterbuch der deutschen Sprache“ in zehn Bänden*, CD ROM, Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich 2012.
- DLKŽ** S. Daukantas, *Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, t. 1–3, Varniai 1850–1856.

- DOOWS** *Дополнение к Опытю обласного великорусского словаря*, Санкт-Петербург 1858.
- DSJRP** P. Dubrowski, *Dokładny słownik języka ruskiego i polskiego*, Warszawa 1877.
- DW** W.K. Grimm, J.L. Grimm, *Das Deutsche Wörterbuch*, wersja internetowa; <http://woerterbuchnetz-de/DWB/>
- DWDS** *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*; <http://www.dwds.de/>
- ES** Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 4, Warszawa 1900–1903.
- ESBJ** И.Е. Андреевский (ред.), *Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона*, т. 1–86, Санкт-Петербург 1890–1907.
- ESRJa** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–4, Москва 1987.
- ESRJaP** А. Преображенский, *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1910–1914.
- ESWO** S. Lam (red.), *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1939.
- EWDK** E. Seebold, *Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, De Gruyter, Berlin–Boston, 2011.
- IKSGP** J. Reichan (red.), *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki "Słownika gwar polskich"*, t. 1–2, Kraków 1999.
- LI** Trzaska, Evert i Michalski, *Leksykon ilustrowany. Encyklopedia powszechna w jednym tomie*, Warszawa 1933.
- NKJP** Narodowy Korpus Języka Polskiego (www.nkjp.pl).
- NKRJ** Национальный Корпус Русского Языка; www.ruscorpora.ru/
- OEP** S. Orgelbranda *Encyklopedia Powszechna*, t. 1–28, Warszawa 1859–1868.
- OESRJA** Р.И. Аванесов (ред.), С.Н. Борунова, В.Л. Воронцова, Н.А. Еськова (составители), *Орфоэпический словарь русского языка*, Москва 1983.
- OSRJa** С.Г. Бархударов, И.Ф. Протченко, Л.И. Скворцова (ред.), *Орфографический словарь русского языка*, Москва 1974.
- PRS-31** Юз. Красный (ред.), *Польско-русский словарь*, Москва 1931.
- PRS-41** М.Ф. Розвадовская, Б.Г. Мархлевская, *Польско-русский словарь*, Москва 1941.
- PSRP-50** J.H. Dworecki, *Podręczny słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 1950.
- PSRP-69** J.H. Dworecki, *Podręczny słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 1969.
- RA** В.В. Морковкин, А.В. Морковкин, *Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем)*, Москва 1997.
- RLKŽ** J. Kardelytė, Ch. Lemchenas, J. Macaitis, A. Mankevičienė (sudarė), *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*, t. 1–4, Vilnius 1982–1985.
- RNS-29** А.Ф. Несслер (сост.), *Русско-немецкий словарь*, Москва 1929.
- RNS-34** А.Ф. Несслер (сост.), *Русско-немецкий словарь*, Москва 1934.
- RPS-33** Юз. Красный (ред.), *Русско-польский словарь*, Москва 1933.

- SAR** *Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный, Санкт-Петербург 1822.*
- SGP** J. Karłowicz, *Słownik war polskich*, t. 1–6, Kraków 1900–1911.
- SEJP** A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1993.
- SIJP** M. Arcta *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1929.
- SJPD** W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–10, Warszawa 1958–1968.
- SL** S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814.
- SLT** В.И. Макаров, Н. П. Матвеева, *Словарь лексических трудностей художественной литературы*, Киев 1989.
- SNPMD** В. Дизендорф, *Словарь немецко-поволжского марксистадского диалекта*, т. 1–2, Роттенбург 2014; wolgadeutsche.net/diesendorf/woerterbuch_marxstadt_1.pdf
- SOJPA-27** M. Arcta *Słownik ortograficzny języka polskiego*, Warszawa 1927.
- SOJPA-36** – M. Arcta *Słownik ortograficzny języka polskiego*, Warszawa 1936.
- SRJa** А.П. Евгеньева (ред.), *Словарь русского языка АН СССР*, т. 1–4, Москва 1981–1984.
- SRJaO** С.И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1984.
- SSRLJa** В.И. Чернышев (ред.), *Словарь современного русского литературного языка*, т. 1–17, Москва-Ленинград 1948–1965.
- SSSRL** Р.П. Рогожникова (ред.), *Сводный словарь современной русской лексики*, т. 1–2, Москва 1991.
- SW** J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- SWil** A. Zdanowicz i in., *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno 1861.
- SWO** M. Arct, *Słownik wyrazów obcych. 33 000 wyrazów, wyrażeń i przysłów cudzoziemskich*, Warszawa 1935.
- TSBLM** М.Р. Суднік, М.Н. Крыўко (рэд.), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, Мінск 1996.
- TSRJJa** Д.Н. Ушаков (ред.), *Толковый словарь русского языка*, т. 1–4, Москва 1934–1940.
- TSZWJa** В.И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Санкт-Петербург 1863–1866.
- TSZWJB** В.И. Даль (ред. И.А. Бодуэн-де-Куртенэ), *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Санкт-Петербург – Москва 1912.
- URS** В.С. Ильїн (рэд.), *Українсько-російський словник*, Київ 1971.
- WSRP-70** A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 2, Moskwa–Warszawa 1970.
- WSRP-87** A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 2, Moskwa–Warszawa 1987.
- WSRP-2001** A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 2, Warszawa 2001.

Bibliografia

- Brandes D., *Einwanderung und Entwicklung der Kolonien*, [w:] G. Stricker (Hrsg.), *Deutsche Geschichte im Osten Europa. Russland*, Berlin 1997, s. 35–110.
- Bonwetsch G., *Geschichte der deutschen Kolonien an der Wolga*, Stuttgart 1919.
- Glitsch A., *Geschichte der Brüdergemeinde Sarepta*, Sarepta 1866.
- Gołębiowski Ł., *Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych sposobem dykcjonarza ułożone i opisane przez Łukasza Gołębiowskiego*, Warszawa 1830.
- Grek-Pabisowa I., *Z historii słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich*, [w:] H. Popowska-Taborska (red.), *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, Warszawa 1997, s. 61–73.
- Mędelka J., Cieszkowski M., *Отражение ранних вариантов советских национальных языков в московских русско-иностранноязычных словарях*, „Acta Baltico-Slavica” 35, 2011, s. 9–108.
- Mędelka J., Cieszkowski M., *Pierwsze sowietyzmy w niemieckiej współczesnej (na podstawie porewolucyjnego słownika rosyjsko-niemieckiego)*, [w:] A. Kątny (red.) *Sprachkontakte In Zentraleuropa. Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte Studien zur Slawistik und Germanistik*. Band 1. Frankfurt am Main 2012, s. 91–111.
- Mędelka J., *Отбор вокабул для словника первого советского русско-немецкого словаря, составленного А.Ф. Несслером в 1929 г.*, в сб.: Т.А. Яценко, И. Мэндэльска, Е. Титаренко, Н.В. Солодовникова, О.В. Колесникова (ред.), *Диалог культур: лингвокультурологическая база гуманитарного образования*, Симферополь 2013, с. 52–57.
- Mędelka J., *Отражение изменений в ранней советской лексике русско-немецкими словарями А.Ф. Несслера (московского издания 1929-го и 1934-го гг.)*, в сб.: Е.Я. Титаренко и др. (ред.), *Теория и технология иностранноязычного образования. Материалы II (VI) научно-практической конференции, 29–31 октября 2014 г.*, Симферополь 2014, с. 114–129.
- Mędelka J., *Prasa radziecka wydawana w latach 30. XX w. w Republice Niemców Powołaża. Wprowadzenie do zagadnienia i uwagi o języku*, „Acta Baltico-Slavica” 38, 2014, s. 219–243.
- Muchliński A., *Źródłosłownik wyrazów, które przeszły, wprost czy pośrednio, do naszej mowy z języków wschodnich, tudzież mających zobopólną analogję co do brzmienia lub znaczenia, z dołączeniem zbiorku wyrazów, przeniesionych z Polski do języka tureckiego*, Petersburg 1858.
- Sinner P., *Kurzgefaßte Geschichte der deutschen Wolgakolonien*, [w:] *Beiträge zur Heimatkunde des deutschen Wolgagebiets*, Pokrowsk (Kosakenstadt) 1923, s. 5–28.
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń, klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do połowy XIX w.*, Warszawa 1999.
- Wawrzyńczyk J., *Michała Arcta Słownik ortograficzny z 1936 roku jako rejestr wyrazów występujących w języku polskim*, „Semiosis Lexicographica” 2002, t. 10.
- Wawrzyńczyk J., *300 tysięcy czy milion(y)? O stanie zasobów słownictwa polskiego w dniu 31 grudnia 2000 r.*, Warszawa 2015.

- Wawrzyńczyk J., *Ku rzetelnej leksykografii par przekładowych*, Warszawa 2015.
 Wierchoń P., *Depozytorium leksykalne języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2010.
 Wysocka F., *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, Kraków 2003.

* * *

- Ардт Е., *Сарпиноткацкое производство*, в кн.: О. Кубицкая и др. (ред.), *Немцы России: энциклопедия*, т. 3, Москва 2006, с. 409–413.
 Герман А.А., Иларионова Т.С., Певе И.Р., *История немцев России. Учебное пособие*, Москва 2007.
 Дингес Г.Г., *О русских словах, заимствованных поволжскими немцами до 1876 года*, „Ученые записки Саратовского государственного университета им. Н.Г. Чернышевского”, т. VII, 1929, с. 195–236.
 Кульпина В., Вавжинчик Я. (ред.), *Названия женщин. Дополнительный словарь*, Варшава 2006.
 Литвинова И.Н., *Немцы-предприниматели Саратовского края*, в кн.: Н.Э. Вашкау (ред.), *Русские и немцы: от противостояния к взаимодействию. Материалы научно-практического семинара „Проблемы историографии и источниковедения истории российских немцев”*, Волгоград 2007, с. 58–72.
 Морковкин В.В., Морковкина А.В., *Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем)*, Москва 1997.
 Смирницкая С.В., *Исследователи немецких диалектов Поволжья*, в кн.: С.В. Смирницкая, *Труды по германистике и истории языкознания*, Санкт-Петербург 2002, с. 294–297.
 Терешкович Т. А., *Словарь моды*, Москва 2000.
 Энгель-Брауншмидт А., *Даль Владимир Иванович*, в кн.: В. Карев и др. (ред.), *Немцы России: энциклопедия*, т. 1, Москва 1999, с. 660–661.

Źródła elektroniczne

- Кетченеровский район. Официальный сайт районного муниципального образования. Поселок Сарпа* (<http://ketrmo.rk08.ru/sarpinskoe-smo/119-history-smo/230-sarpa.html>).

SUMMARY

Is a *sierpianka* a *sarpinka*

The author traces the development of two Russian chrematonyms: *сарпинка* and *серпянка* as well as their Polish correlates, *sarpinka* and *sierpanka/sierpianka*. The starting point for the investigation was the faulty treatment of the terms in a translation dictionary. *Сарпинка* is the Russian name for a fabric that has been produced since the second half of the eighteenth century by Volga Germans, and comes from the Persian-Turkish name of the

Sarpa River, a Volga tributary which flows through the Volga region. This tightly woven cotton material is used for ladies' dresses and suits, and also for men's trousers and shirts. In contrast, *серпянка* is a loosely woven linen fabric, similar to gauze, once used, among other uses, for fly screens. Its name stems from the Persian-Turkish (cf. *sārpānāk* 'women's head covering'). The words *сарпинка* and *серпянка* are not related, although both do contain Persian-Turkish elements, which make them similar in form and cause that these archaic, seldom-used terms can be confused, even by linguists. A similar situation applies to the Polish Eastern-Slavonicisms *sarpinka* and *sierpanka/sierpianka*.

Key words: Slavonic languages, development of words, mono- and bi-lingual lexicography